

GYAKORLATOK

373
1918

Kezirat

A KEGYES-TANÍTŐRENDIEK BUDAPESTI FÜGYMNASIUMA.

Magyary Zoltán

II. oszt. tan.

magyar dolgozatai.

oszt. tanuló

Farkas Árpád
papir- és iskolaszter kereskedése
Budapest
IV., Kecskeméti-utca 6.

Kezirat

HELYTÖRTÉNET

I.

Szeptember 30.

Nemzetünk ösműveltsége nyelvünk
tambizompanya szerint.

A nyugati krónikások kedveretlen véleménye.
Nyelvünk bizonyítékai; eredete. A vallás szokai. A családi élet. Elvont fogalmak szokai. Befoglalkozások, földművelés, kereskedelmi szokai. Tróistudós.

A magyarok, mint a középkori népvándorlás utolsó hullámai, Ázsián keresztül vonultak Európába. Újra folytonos harc és háború volt, az erősebb nemzetek nem engedték őket huzamosabban megtelepedni, míg mai hazánk területére nem értek. De az a nép, amely a hűfoglalásra indulva emberöltőkön át fegyverben állott, itt sem tudott egyszerre kivetkőzni régi természetéből. A harc volt az eleme a magyaroknak, a kard védő talizmánja, az védte meg lelkiét a túlvilágon a régebbi szokásoktól. Nem is tette le, hanem hársa népet otthon hagyva hadba szállt és bekalandosta Német-, Orosz-

és Franciaországot, és csak dió székmenyével megrakodva tért haza. Ilyenkor bizony nem kerültek ki egy várost, falut, vagy kolostort sem. És éppen ez magyarázza meg a kolostorok elhagyott lakóinak, és a krónikáiról barátoknak sokszor kedvesröten ítéletét öseink műveltsége felől.

Allitánukat leghathatósabban nyelvünk bizomptékai döntik meg.

A magyar nyelv, mint azt az összehasonlító nyelvtudomány már megállapította, az urál-altái nyelvcsalád finn-ugor ágához tartozik. Legközelebbi rokonaink pedig a vogul-osztjakok. De már vándorlásunk kezdetén szomszédságban kellett lenniök öseinknek egy török törzset, amellyel szoros összeköttetésben állottak, és amelyek befolyása sok nyomot hagyott nyelvünkben, műveltségünkben egyaránt.

Azok a szavak tehát, amelyek urál-altái, vagy török eredetre vihetők vissza, legrégebbi tagjai nyelvünknek, azok lehetnek irányadók öseink műveltségének megítélésében is. A szláv, latin, német, olasz stb. szavak már a honfoglalás után honosodtak

meg.

Egy nép műveltségét a vallásról alkotott fogalmai bizomptják leginkább. A magyarok vallása természetünködös, de annak már fejlettebb fokai. Tiszteelik a napot, holdat, csillagokat, legfőbb uruknak azonban a Magyarok istenét tartják, aki első sorban harci isten és éjféli álomalkalmával nyitja meg a földre szállt. Egyéb isteneik a nagyisten, kisisten. Tiszteletükre id-napot írjuk és erdők tisztásein fehér lovat sádos emberfeletti csodás hatalommal bíró főpapjuk, a táltos, gyulai segítségével. Tisztiszteletüket pedig nőpapjaik a kuruszlók, varázslók énekekkel kísérik. Vanak tündérek, sellők, manók, gonosz szellemeik, de a legrosszabb szellem az ördög.

A jórán vallási felfogással koröltve jár a nép és tiszta családi élet. Így volt ez öseinknél is. Egymásjóságban éltek; a férj bár ura volt feleségének, azt mindig megbecsülte. A bátyja, öcs, néne, huga, déd, ik, széppapa, szüle, nagyasszony, kisasszony ösmagyar szavak, mind szoros családi kötelekre vallanak. A nem-

zeti egyjivé tartozás tudata tükrözik a némes szóból.
A bátyjainak, hugonnak, fiainak való szőlítés máig
is szép szokása a magyaroknak.

De különösen az elvont fogalmakra és az em-
ber belső világára vonatkozó szavak, mint ért, érez,
ész, bölcs, gond, elme, hit, igaz, ok, okos olyan bizonyos-
tékok a néplélek mélyébe mellett, amilyeneket nem
csak a műveletlen, de még Nyugat-Európa népeinek
eredeti szokásában is hiába keresünk.

Az összefoglalások, a vadászat és halászat szavait
(hal, víz, háló, nyíl) leginkább a vogelből vettük. A
földművelés, állattenyésztés szavai körül azonban
már nagyon sok, az állatok nevei körül pedig az
egy ló kivételével valamennyi török eredetű: a
többek közt: bura, árpa, borsó, kender, tarló, szén,
éke, sarkló, karó; sör, sörör, öröl; gyümölcs, alma,
körte, szőlő, kauló; bor, sör; tiló, orsó; barom, tu-
lok, ökör, tinó, imó, borji, árni, kos, csikó, disznó,
tyokló, tyúk; gyapot, gyapjú; turo, sajt, irófs vaj)
stb. A földművelés eszközein kívül sok szerszám
és házi eszköz, továbbá ékszerek és ruhaneműk

nevét is ide kell sorolnunk: tekno, böles, kopos,
korsó, tükr, spinnü, spinnü, spjony, dohnány, ka-
caány, kalpaq, boglár, csirna, sasru, stb.

A fegyverek elnevezései, mint kard, íj, nyíl,
kopja, párs, keggel, a legeredetibbek körül va-
lók.

Vegyük még tekintetbe azt, hogy őseink már
írásstudást is hoztak magukkal, amit az ír, ró,
betű szavak bizonyítanak. Irásuk a rovásírás
volt, melyt leginkább szeretnek a himn székely
írással egybevetni. Amannak kétségtelen nyomai
maradtak fenn még a XVIII. századból is.

A honfoglaló magyar tehát, ha neki, már
mondhatnánk gyermek korában ilyen tiszta fogal-
mai voltak a vallásról, és emmi szava a művelt-
ség körébe eső egyéb dolgokra, nem tartozhatott
a műveletlen népek közé, és bátran állja ki a ver-
sejft Európa bármely nemzetével. A krónikások
elfogult véleményén sem szabad csodálkoznunk,
mert ne felejtjük el, hogy ők ellenségeink voltak.

Jelen

Okt. 31.

II.

A keresztény középkor irodalmának helye.

A keresztényiség elterjedése és a vallásos irodalom kezdete hazánkban. A renaissance és a visszahatás. A kor helye és hatása az irodalomra. A korbeli irodalmi termékek méltatása.

Apáczai királyaink idejében még a királyi udvarban, mint főúrunk palotáiban az énekmondók kiváltságos rendje ápotta a magyar költészetet. De már Szent István korában megjelennek a keresztény szerzetesek, hirdetik Jézus igéit, szenvedéseit, megváltó halálát, vallásos életre serkentve a még pogány magyart. Szívét, lelkét, egész gondolkodási módját kellett átalakítani, gyökerestül kellett kiirtani régi isteneibe vetett hitét, akiknek segítségével hazát szerzett. Nagy feladat volt. És a busgó barát nappal misét mondott, prédikált a népnek, magyarázta a Miatyánkot, éjjel pedig pislogó mécsvilágúal visszavetett és fordította a

szentírást a latinul nem tudó fráterek számára és a latin egyházi énekeket a hívők ájtatosságának emlékére. Ezek a magyar nyelvű irodalom első fennmaradt termékei. Mert a kobzos előszóval hagyományosan dalát szokáira, nem ista le senki, örökre elhangzott, majd később, mikor egészen elcsüszte a lajtja, elhallgatott a világi költés is. Elhallgattatta az egyház, mely feltételesen örökre sevege fiait minden profán befolyástól.

A vallásos irodalom lép helyébe, melynek első termékei biblia fordítások. Nemsokára eredeti művekkel is találkozunk. Leírják a prédikációkat, énekeket szerznek Szent Máriáról, a magyar szentekről, mint azt legrégibb nyelvemlékeink, a Halotti Beszéd és a Königsbergi töredék bizonyítják. Majd föllép a renaissance az ő világhódító hatalmával. Nem kerül ki Magyarországot sem. Hódol előtte legnagyobb király, összes főurai, sőt főpapja. Még a pogány irodalomba való elmerülés maga után vonja az erkölcsi sílyedést, a vallásosság a kolostor falai közé szorul. Az ájtatos lélek megintálja a vi-

lázat, magába száll, lemond az élet örömeiről, szeret-
tes látásáról — Krisztusért. Kive ettől a rajongó
szeretettől oly érzékeny, hogy még a legkisebb bűn
is mélyen sebről. Egész élete vesekelés bűneiért, önma-
gának megáldása, feláldozása felebarátaiért. Be-
tegek ápolása, szegények istápolása, önmagamagának
gyöttrése a főtörökvése. Bámulatos önmegtagadással
bőjtől, viseli a seges övet és láb ravallót, túri a discip-
linát, mert él a hívőben remény, hogy Jézusa meg-
adja neki istsa a jutalmát. A szenteket vesszi mintá-
képeül, azok utánzására törekszik, életük írása leg-
kedvesebb olvasmányja.

A szerzetes szabad idejében ír, fordít és írásába
belevisszi koránakellemét, a középkor jellemző túlká-
sát. Míg a világ nagy része teljesen meghódol a klasz-
terianus előtt, ő Istennel szerető életét és munkálka-
dását. A szentek valóságos irigylés tárgyai előtte, hi-
sen részesei annak a boldogságnak, melynek elérése
máskor egyedüli vágya. Idegen nyelvekből fordítja
le élettörténetüket, önmagamagának gyönyörűségére, hu-
gainak, Krisztus jegyösinek lelki épülésére. Nem is

ter el eredetijétől, de néha egészen magával ragad-
ja tárgya, sthusa emelkedettebb, közvetlenebb lesz,
sőt költőiesen dolgoz át, vagy éppen szó bele egyes rész-
leteket. Egyikök még tovább megy, költői ^{alak,} formába
öltözteti Katalin legendáját.

Ha a szerzők mindegyike nem is egyformán te-
hetséges, ha némelyiknek nyelve, fantáziája szinte-
lenebb is, a kellem, melyet műveikbe lehelnek min-
dig ugyanaz: az egész való ragaszkodás a világ
megvetése.

Némelyik, mint Szent Terenc és Szent Margit
legendája kiváló korfestő jellegű. Barlaam és For-
fát, főleg pedig Szent Elek legendája példái annak
a végtelen lemondásnak, melyre csak a Krisztus iránt
való rajongás kísérteti a lelket. De míg Barlaam törté-
nete, bár szintén komoly, a közönséges Indiában ját-
szik, át-át török a keleti pompa szálai, s így vannak
vidámabb részletei is, addig Elek szenvedő alak; bá-
nat, mely komorúság ömlik át rajta. Katalin a ko-
restény állhatatosság vértanúja.

A lírai emlékek közt nagyon sok a fordított

vagy átdolgozott Máriának, az u. n. Mária siralom.
Az eredetiek a nemzeti vonásokat domborítják ki,
és a Boldogságos Szűzet, mint a Magyaroknak
megoltalmazóját, és szent királyainkat dicsőítik

Ellen

III.

November.

Az utolsó lantos.

A lantosok, és az országok korabeli állapota. Timódi Lebestyén. Jellemzése. Művei és azok jellemzése.

„Lássa vessiköl most szegén Magyarország. Lírátja sok elvesztett fiát. A mohácsi vérszótán két pástra szakadt a nemzet, és az ellenkirályok harca is gyengítette kimerült erejét. Ehhez a politikai világloupiához vallási megoszlás járult a protestantizmus fellépésével, amely nagy befolyással volt a hazafiak pártállására is. Ezt az alkalmat a török fölhasználva bebetört hazánkba; a vitézek elestek az összeütközésekben, az asszonyokat, gyermekeket pedig rabláncra fűzve ezével vitték a rabosd-gyavásárookra, várainkat sorba foglalta el, és ezzel megalapította másfél százados uralmát. Thyen köri hűnények körött mindinkább terjedt az a meggyőződés, hogy az országos csapás a török világ, Isten

büntetése rajtuk. Terjesztik a buntosoknak vagy
hegedűsöknek nevezett énekmondók, akik várról-
várra, küriáról-küriára járván így a mult, mint
az egykori hősök és hősi tettek becsületes és bátorsei-
vői magasztalói, emlékeznék a magyar vitézség, hon-
serelem és önfeláldozás vértanúiról, hogy azval buz-
dítsák, lelkesítsék és bátorítsák hallgatóikat valle-
sós életre és hazaszeretetre. Nave nem maradt fenn
soknak, de fenn a legnagyobbak, az utolsó buntos-
nak, aki először énekelt Dobóról, Szondirol és Losou-
ciról, és akiből később annyi magyar költőnk merített.
Füredi Sebestyén.

Nem Istentől való költői tehetség, de nem
is az emeli őt társai fölé, hanem az a tiszta, romlat-
lan harafüvi érzés, amely műveiben tükröződik.

Mint afféle buntos diák élete legnagyobb ré-
sében jár kel az országban, hogy adatokat gyűjtson
u. u. krónikáikhoz. Gyekkor nem kinél sem pészat, sem
fáradságot, hanem meglátogatja a táborokat, tanul-
mányozza a helyi viszonyokat, ha példaulbegy ütkö-
zetet akar leírni. Így kísérti elő csaknem összes ^{ma} műve

keit, melyeket kavés kivétellel Cronica cím alá
foglalt és adott ki 1554.-ben Ferdinánd királynak
ajánlva. Ennek előszavában fejt ki arokat az es-
méket és arokat az elveket, amelyek őt mindig ve-
zettek. Hogy ő ist, azt azért tette, mert látva az or-
szág gyászát, az urak chuevülését a pórttharcokba, és
körömbösségét a közös ellenség iránt, elszorult a
sive. Tel akarta ébreszteni a nemzeti önérszetet.

Minden művéből kidobborodik ez a célrat, minde-
gyikből ez a nemes fájdalom és a gyűlölet a török
ellen, — és mindegyikkel tanított. Példákat idézett a
multból, figyelemmel kísért a jelent, és ha a kereszt-
ény fegyverek dicsőségéről kenghetett, rengete azt buzdo-
tasul; ellenkerő ssetben intő példaul állította oda
Mégiszi heged vesszedelmét, Losouci halálát Vég-Te-
mesvársban, Budai Ali basa és Szondi György historia-
ját, valamennyi könt legerjedhesebben Eger vár via-
dalát, 5 részben Erdély történetét Fráter György halálá-
ig, és még több mást. Tellemső rája, hogy ő megérti Ma-
tinuzzi politikáját és nem itéli el, mint kostársai és
utána még sokan. Nem feledkerik meg rabságban

sínglödö volt gardájárol, Török Bábitról sem
Két énekben festi örvögyűnek, két elárvult fiúnak
romorússágát, és mindkettőben kifejezésre jut a
hű solga fájdalma. Egy igen szép vonása még, haz
burgó protestáns letéren sem találunk műveiben
valósi visszálykodást, hiszen az ő célja a magyar
ság egyesítése.

Krónikáimba, sem időmájást, sem pénzést,
sem félelemért homisát be nem írtam; az mi keve
set írtam, igazat írtam. "Mondja magáról, és ez rá
illik minden lantosa. Ezt olyann következetesen haj
ják végre, — még nép mondákat is csak elvétel dolgoz
nak fel — hogy műveik történeti kútfőkiű solgáinak
mind mai napig.

Finódi, vagy mint műveiben nevezi magát Sen
bastianus Litteratus, nem törekedett művészi hatásra,
A szerkezeté lara, csak időrendi, és ha néha kezekebb,
ast az esemény korra magával (Török B.). Szereplőit
jelzőkkel és az eseményekkel jellemzi, költői alakítás
sal nem találkozunk. Ritmusa igen egyszerű, sima
hibásak, melyre darabos és majdnem mindig szétfo

lyó. Nem is volt ideje vándorlása körében a formát
tökéletesíteni, de számos egyszerűséget az a dallam,
melyet énekelt, és melyet kobrán játszott. Ezt is ma
ga szerette a söveggel együtt, többnyire népdalok
mintájára, és leírta minden krónikáji elé. Amint
ezeket a hangjegyeket eddig meg tudták fejteti, nagy
ban hozzá kellett járulniok a hatás emeléséhez, de köl
tői értéket az érsis melege ad a műveknek, és az a
hosszú fájdalom, amelynek nem tud csillapíta
ni:

"Tudjátok magyarok hívőök valátok
Mig nagy szeretettel egymást hallgatátok,
De miholt köztök ti meghasoulátok,
Ottan országokban im mint pusztulótok!"

Jelen

December.

IV.

Balassi Bálint élete költeményeiben.
„Balassi költészetét élete folyásának hű vissza-
nézése!”
Ki a lírikus? Balassi igazi lírikus. Élete köl-
teményei alapján. Egerben. Losonczy Anna. Erdélyben.
Lengyelországban. Itthon. Házassága. Utterése. Anna
örvegsége juttasa. Bujdosása és halála.

A lírikus síve fogékony a benyomásokra és a
különböző hangulatokra. Dalba önti örömet, dalba
tolmácsolja fájdalomát. Költeményeiben tükrök
egész valóját, minden gondolatát. Meg lehet belőle
mindig érteni többnyire hányt-vertett életét.

Balassi Bálint igazi lírikus. Versei feltűntet-
tik vallásosságát, harafisőségét, gyakran langoló se-
relmet, majd mély bűjűt, töredelmes bimbánatát.

Eger és környéke volt az ő tanuló-iskolája. Itt
ismerte és szerette meg a végvári életet. „Mikor kikel-
kor a sok szép madár szél, mikor a meső jó illatot,
az ég szép harmatát szed, ő innen, vitéz társaival, vá-
ros zselők alatt kalandokra indul, s ellenségét lát-

ván örömmel kiált, halált megvető bátorsággal
tör rá, mert

„Az jó hívért, névért,
A szép tisztességért,
Ok mindent hátrahagyva;
Embességéről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek őt adnak.”

Egerben ismerd meg Losonczy Annát, Ungvárad
Krisztofust, és halállos szerelemre gyúlad iránta. És ez
a tisz nem alszik ki élete végéig, hanem ha lelőked
is, iszke lobot vet időnként, és epkedése egészen a
rajongásig fokozódik. Pedig Anna csak hitegeti,
nem viszonozza irseheit. Ő pedig ezen visszautá-
sítás miatt elkeveredve távozik Egerből. Telejteni
akar. Szerelmet, rabságot, mindent.

„Köll immár eméken csak jó ló, hamar agár,
Tűzök társasága, éles szablya, jó madár,
Vitézek közt ülve
Kedvem ellen sücsen:
Jó borral teli pohár.”

Erdélybe megy, hogy a Békési Csipár-féle felkeléshez csatlakozzék, de Bathory István fogságába jutva másfél évig tartózkodik majd itt, majd Lengyelországban. Er alatt gyakran fordul meg az erdélyi előkelő társaságokban, és, mint maga mondja, "új meg új, gondolkodó, buskodó szerelem szívét csak emésíti."

"Oh te fényes napom, mine nem terjeszted én felém is fényedet?"

Tudod így szeretlek tégedet, kedvellek, mint tulajdon lelkemet."

Érja Csáky Borbálához, irodalmunk első költői leveleiben.

Majd meg így epkedik egy költeményében, melynek versfőiben Bebekhűdítot nevesi meg:

"Beteges lölkem ismét emékem most új szerelemtől,
Mely betegségem támadott mékem az tehintetből,
Kinek semilye, maga tartása, engemet most megöl,
Emek termete igyenes magas, mint szíp lilium szál! volt szenvedő lelkének,

--- két szem az én szívenet felgyújtó két fáklya.
Édes ajaka piros, szinte oly, mint jól meg nem írt meggy."

De ez is csak emülő érzés, mert folyton visszatér, folyton kísért első kegyelmeinek képe. Vissza kívánczik hozzá, vissravágyódik harápiába.

"Szahnas-mékem, Fdegen földön

Már meggyomorodnom:

Sívenem elhervadt szegy bánat miatt,

Nincs már hová fognom.

Vagyok már szinte, szegy gerlicse,
Körmöré én élttem, Nincs semmihez kedvem.

Csak remete midra Tengék, nem élek.

Ti merők, hegyek, Berkek, szép völgyek

Kiben gyakran jártam, ---

Isten hozzátok Sadjá! ---

Ar, aki akkor Engem szeretett,

Mostan se feledjen."

Haza jött Ezerbe, és ott rövid ideig együtt lehet Annával, de mikor Ungvádot hozvát Bánvá neves-ték ki, el kellett válniok. És csak újabb tör döfés

"Oh én két szememnek szerelmes világa!

Keserves fejünek te valóban gyámola:

Mire hát bánatra

„Hagyjál el engemet ilyen árvaságra.”

Mig Annája Horvátországban volt, az alatt
Bálint Ketenhez fordul, hogy bocsássa meg ifjúsága
vétkét és könnyebbítse se meg lelkét, „mely tetova
bujdosik, mint madár a szelvében.” Kiterjesztett
kézzel, süvű könyves remmel „kéri Ketent, hogy há-
zassága boldog legyen. 1584.-ben ugyanis elveszi unoka-
hugját, Dobó Krisztinát. És ezzel kezdődnek az életét
végkép elkeserítő bajok. Végförtövéssel, meg assal vá-
dolják, hogy a török hitre tért; fiát kizárják az örö-
kösdési jogából. Ő pedig, hogy a pöstől szabaduljon,
katolikussá lesz. Az áttéréssel járó lelki megpróbáltatás
tatáshoz járul feksége hűtlensége, aki elhagyva őt
unokáshoz szegődött. Eleinte nem tartja illőnek, hogy vá-
ja gonoszt szólnon, csak később tör ki keserűsége:

„Bár ne tudtam volna, mi legyen a szeretet,
Mért született engem, aki engem született,
Tly gyilkos kirokra, sok bíra, bánatra,
Mért vagyok ily megvetett!”

Azt gondoltam minden arany, aki fénylik,

A rezes sívekben arany ki tűndöklök:

De most tapasztalom, pisulva megvallom,
Tzas sív mint csalatik. — — — — —

„Szenvedj te is éstem, hogyha én szenvedtem,
Verjen meg az Isten méltán is érettem,
Ne csalhas több sívet, Isten ígjen véget
Aluskiágod éstem.”

Árvasága óráiban az elhagyottság tudata
felidéri a mult édes, fájó emlékeit.

„Ég olthatatlanul burzós szerelemben,

Bizik csak egyedül egy vidám kegyesben,
Kinek ajánlotta életét kezibe:”

Liliában, amiut Annát nevezik. 1587.-ben ugyanis
Ungrádék visszakérültek Egerbe, ahol Ungrád nem-
sokára meg is halt. Ez íborsított új reményt Balassi
sívében, hogy végre övé lehet az a nő, aki egész életében
szerelem tárgya, és műsájnúak költészetének műsájaja
vott.

„En drágalátos palotám, Jó illatú piros rózsám,
Nyonyerő szép kis violám,

Szerelmemben meggypült sívem, Csak tizedet óhajjt
lelkem;

Én szívem, lelkem, szerelemem, Idővel egy én fejedelmem,
Ziliára hogy találék, Drömeiben így kössenik,
Tördet, fejet neki hajtik, kim ő csak elmosolyodik.
Pedig, "Ha ki akar látni két eleven kiutat,
Kik a forrásokból szüntelen kifolynak:
Nesse két szememet, kik mindenkor sírnak.
Ha ki akar látni olthatatlan seuet,
Nesse az én véghetetlen szerelemet,
Ki mint pokol tüze, örökké csak ég.
Ha ki akar látni szörnyű mély sebeket,
Nesse szerelemtől sebesült szívemet
Pottam megemérem mint gyötör eugemet."
De minden könjörgés hiábavaló.
"Kép sölgyök, vad rárok, kiket madarások tanítanak,
viselnek,
Bánással, tartással, szóval kiáltással, szelidék, kéreje-
nek,"
csak az ő rapója: az ő Annája, érzéketlen. Ez a re-
ménytelen elutasítás érlette meg benne a bujdosás
gondolatát.

"Kegyetlen Isten! Kinek kezében Éteemet adtam,

Viseld gondomat, vezérelj utamat, Mest csak rád
maradtam.

Építsd fel elmeimet az jó bölcseséggel,
Szívemet pediglen hittel merészséggel,
Bujdosó-fejemet töredelmességgel
Ite addad lelkemet burgó könjörgéssel."

Igy imádkozik, mielőtt kezébe venné a vándor-
botot. Még egy istenhosszadot mond édes harájinak,
"mely keresztényeknek viseli pajzsait;" egyenként be-
csúszik mindattól, ami szívének drága volt, ami ne-
ki valaha örömet szerzett: egyi bajtársaitól, vitéz le-
gényeitől, lovaitól és fegyvereitől, jó atyjáfiától.

"Istent te is én szerelemelleniégem,
Hosszám háládatlan, kegyetlen szerelem,
Világod kedvedre, Éld ezentúl, kívánom;
Szívem Isten hosszad! Megbocsás, ha szolgád
Vétett ő bűnéiben."

Imuár sölgyöcskédet, Hedves madárkédet,
Két karodon hordottál,
Klárissokkal rakott, Székáriummal varrott
Lábrsimóron tartottál—

Bocsásd el békével, Szegényt, hadd merjen el,
Rédre me haragudjál."

Ez a búcsurója. És megy túl a Kárpátokon,
Lengyelországba, a tenger partjára, Ócsémium mellé.
Bujdosása alatt egy vigasztalója volt maradt: a
vallás, amely felmenté őt mennyei Atyjához.

"A síp harmatot Mikiént hullatod
Tavaszzal virágra;
Lok jódat, uram! Úgy hullasd veám,
Te régi szolgádra."

Őt ízig volt távol hazájától; 1594-ben jött
haza, és Esztergom ostrománál halálos sebet kapva
május 24-én meghalt. Krisztus nevével zárta le aj-
kát, és ez a név vereklés volt élete hibáient.

"Krisztus meghalt érted, miért kételkedjél?
Uram, a te katonád voltam, a te seregedben jartam."
Ezek voltak utolsó szavai.

Leles

V.

Pármány Péter mint író.

Február.

A kor. Pármány fellépése. Működésének írá-
nyai. Mint vitázó író. Mint szónok. Stílusa, nyelve.

A reformáció közel egy századig akadályta-
lanul dühöngött hazánkban. A katolikus egyház
hiján volt a főpapoknak és lelki pástatoroknak, annál
inkább az olyan tudós, művelt papoknak, akik a si-
ker seményével vehették volna föl a harcot a külföldi
egyetemen tanult és begyakorolt protestáns
prédikátorokkal. A protestánsok eralatt az egész or-
szágban iskolákat állítottak, elárasztották biblia ki-
adásokkal, a többfelé felállított nyomdákbo'l pedig
egyarással kerültek ki a röpiratok, egy egy újabb
támadás a katolicizmus ellen. Ezek a munkák rész-
ben latinul, az egész kor, főleg a teologia nyelvén,
részben magyarul jelennek meg, de szerzőik nem tö-
reksemek stílusuk szépítésére, s idegen utasítják vis-
szá az eskört, melyet a nyelv fordulatának és

gyardagságának ügyes felhasználásáról.

A XVII. században lép fel Pármány Péter, és ki-
csavarja kerükből a fegyvert, a toll és a só fegyve-
rét. Ő is könyvnyomtató műhelyeket állít, iskolákat
alapít, papnevelőket létesít, és néhány év alatt any-
nyi papot nevel, amennyi a legjelentősebb szükség-
pótolói; és a rokat maga veseti csatára. Eleinte té-
rit. Egyre maga több, mint harminc főúri családot
terített meg hársnépestül együtt. Körben irodalmi
munkásságot is fejt ki. Több műve a Kalauz. Ez
három kötetben a katolikus vallás főbb ágazatait
fejtegeti részletesen, kimerítően. Tevékenységének és
kitartásának az volt az eredménye, hogy az ország-
ban visszaszerelte a római egyháznak régi hatal-
mát. És az egyház kebelére tett híveknek mondja
arután a rokat a gyönyörű prédikációkat, melye-
ket élete végén ki is adott.

Azok a csapások, melyeket a Kalauzban,
vagy többi vitátkoró műveiben ellenfeleire már
jöformán kivédhetlenek. Lángosra égyszerre meglát-
ja ellenük gyenge oldalait, okoskodását, bizonyíté-

kait foszlányokra tépi; egyenként dönti meg hely-
telen, vagy rosszhiemenű állításait. Errel szemben
az övéiben még a leghíresebb protestáns hittudósok,
mint a Kalauz bírálója, Balduinus Triggys, sem
találnak győncsolni valót, mert az ő érveit az
abszolút igazság, bizonyítását a legszigorúbb kö-
vetkezetesség, műveinek szerkesztését a világosság és
áttekinthetőség jellemzi. Semhol semmi felesleg, min-
den gondolat, minden eszme a maga helyén, egyik
a másikat támogatja, művészi csoporttá egészíti
ki.

A róssziken pedig „folyton tanítani akar,
mert nem pillanatnyi ellágyulásokra, könny-
cseppekre, hanem maradaudó, mely elhatarozá-
sok ébresztésére vágy.” Nem az érzelmeikkel játszik,
hanem nyugalmával és körvetlenségével meggyeri
hallgatóját, tudásának végtelen bőséggel lebilinc-
selt figyelmét, lelkét pedig megragadja tanítási-
nak szin igazsága.

Karaszterete többre becsüli az akkor bizony
még nagyon darabos anyamplvét az általánosán

használatos latinul. Minden munkáját magyar nyelven írja, és azt páratlan akaraterejével irodalmi nyelvén emelte. Ezt első sorban arról érte el, hogy a népnyelvkincséhez fordult, jellemző hasonlatok, tarka, erőteljes és üdüléstől durradó képek, csattanós és gyökekes szólások, példák, közmondások szarait vette át, az idegen, főleg latin szavakat pedig kezébe, és emlékeire lehetséges magyarosítani igyekezik. Ha egy latin szó van utálva, azt egy, két, néha három magyar szóval is fordítja, és ha ismételtül fordul elő, már csak a magyar jelentését mondja. A nyelv maga azonban csak nyers anyag, azt ki kell alakítani. Ebben is a klasszikus írókat, főképen Cicerót követi. Mondatai numerózusak, pontosan, szabályosan szerkesztve. A szerkesztési latinirunusoké nem szabad öt okalmunk. Az idegen műveltség nagy befolyását nem tudhatta minden tekintetben legyőzni. Két szép tulajdonsága stílusának: a természetesség, hogy nincs benne nehézség, mindig könnyedén, természetesen ír, a legelvontabb thé-

mákról, gondolatokról, és az egyéniségével össze függő erő. Stílusa erős, határozott, minden habozás nélkül való, amit szívében gondol, az van az ajkán. Nagy műveltsége tükröződik műveiben. Nincsen benne lap, amelyen valamely idézet, vagy sententia ne volna. Ezek az idézetek sem feleslegesek soha, mindig megvilágosít velük. Egy áru oldalán van, amelyet szeretnek emlékeire vetni, és ezek a szabadabb kifejezések, szenvedélyesebb kifakadások, amelyekkel itt-ott találkozunk. De még így is emlékeire felette áll írói társainak!

Nem csoda hát, hogy egy ilyen sellenem 27 szentendő alatt, amikor a Kalaur megjelent, nem akadott olyan ellenfele, aki a protestantizmusra rótt vádakat komolyan és alaposan visszatárhatta volna. A protestánsok csak rá natakon ígérték a választ, és tüstén az ellenfél győzelmeit.

Leles

Március 31.
Iskolai dolgozat.

VI.
Mikes és Faludi.
(Párhuzam.)

Mindkettő külföldön kezd írni. Eljűk. Temőik.
Nyelvük. Hátasuk.

Irodalmunk történetében a XVIII. századunk ^{első felének}
két legnagyobb alakja: Lázoni Mikes Kelemen és Fa-
ludi Ferenc.

A sors mindkettőt ifjúkorában külföldre
vetette, ahonnan Mikes vissza sem tért, míg Faludi
életének legnagyobb részét hazájában töltötte. A kül-
földi tartózkodás búsította mindkettőt az iroda-
lommal való foglalkozásra, de mindegyik más más
céllal ír. Mikes azért, hogy a származás nappal
jobbban teljenek; Faludi tudós, és tanítani akar.
Mindegyikük idegen hatás alatt áll. A francia
hatás körös, Faludinál talánunk aron kívül olaszt és
spanyolt. Munkálkodásuk nagy része fordítás vagy
átdolgozás. Vallásos emberek lévén, egy műveikből

sem hiányzik az erkölcsi tendencia. Vanak kö-
zös témáik. Mind a ketten írnak a nevelésről és,
ez feltűnő, mind a ketten észreveszik a magyar nő
nevelés hiányait.

Ha a formában nem is tudnak szabadelvű
az idegen hatástól, mint Mikes leveleiben, Faludi
költeményeiben, stílusukban igyekeznek azt le-
győzni. Faludi tanulmányozta és ismerte összes
előzőinek, főleg pedig Párhuzamnak műveit és nyelv-
vét, és ez látszik is művein. Mondatai tiszták,
szabályosak, numerózusak, nyelvében pedig, amenny-
nyire csak tölke lehetett, magyaros. Az idegen szava-
kat kerüli, a régi jó magyar szavakat feleleve-
niti, nemely korabeli szónak új jelentést, vagy árny-
latot ad; és újít is, de mindig helyes törvények
szerint! Mikes nem újító. Ő csak új hangot ho-
zott be az irodalomba, a körvethetség hangját, a
társalgási nyelvet. Ő nem csiszolja mondait, mint
Faludi, hanem nagy nyelvtehetség, aki újít, a-
mint az neki jól esik, szülőföldjének, a székely
földnek nyelvén. Belevissz írásában egész jószág

lelkét, és azt a zavartalan, pajzán, de szelid hu-
most, amely minden szenvedését enyhítette.

Mikes szereti a költészetet, de versei nem ki-
váló alkotások, míg Paludi korának egyik ^{igaz} legu-
gyes ~~szépe~~ ^{bár versei csak kissébben jelentek meg.} trükusa. A Constantinus Porphyrogenitus
pedig a legtöbb költői értékkel bíró iskolai dráma.

Paludit korának közönsége sivesen olvasta,
míg Mikesről nem is tudott. De mikor annak
Pörökösi levelei ^{Paludi} hasakerrültek, teljesen hátter-
be került.

VII.

Május 4.

Berzsenyi költészetének erkölcsi eszméi.

Berzsenyi kora. Költészetének eszméi: hazaszeretet,
hazafierények, emberi kiválóság, vallásosság, munkádóság.

Az 1790/91-iki országgyűlés hazafias alkotásai,
és a nyomokban megindult szellemi mozgalmak, mozgás-
ba hozták a nemzeti körletet, bíralmat gerjesztett a honfi-
sokban egy jobb jövő iránt. De a körletnek ez a felpörge-
lése sem volt, sajnos, egyből a hagyományos magyar szalma-
társulat, mely hamar lelohadt, kioltva a magyar szivéből a
nemény utolsó szikráját, melynek helyét a nyugatban le-
mondás, a sötét kétségbeesés foglalta el. Sem aludt azonban
ki a jobbak lelkében a hazaszeretetnek a lángja, melynek
legjobb kifejezője Berzsenyi Dániel, mert nála jobban talán
senki sem érte a kor hangulatát és súlyosságát. Horácius
ugyan a mestere, de ha ötvess is tőle sok versformát, sok ké-
pet, és ha belőle mesit is ösztönt, iránt és eszméket, mindig
megtudja őrizni egyéniségét, magyar érzelmét, és a magyar
szellemet.

Költészetnek főforrása a hazaszeretet, a hazafiszegek,
az emberi kiválóság és a vallásosság. A konfúzius fájdalom ra-
gadjon arra a kemény kifakadásra, mely a magyarokhoz
simmé idájában tör ki. A jelen nemzedék elkorcsosodásán,
elfajulásán elmilkedve gondolatai visszaszállanak a di-
cső múltba, és a régi szép emlékek döntik abba a kétségbe-
sésbe, melyben egyedüli vigasztalója a mulandóság gondolata.

„De jay, csak így jár minden az ég alatt!”

Forgó viszontság járma alatt nyögünk,

Tündér szerencsénk kémpé hány-vet,

Tátróra emel, s mosolyogva ves le.”

De mikor látja a nemzeti hadat táborba szállani,
elfogja lelkesedése, boldagnak mondja hazáját, úgy tetű-
nek, hogy ősei támadtak fel sírjaikból, olyannak sereg,
és vitéz, mint ebei, most

„Csak sajt nemzedék a sarok,

I nem szül győzve nyulat. Ne bírá párdusa!”

Lelkesedését növelik a kiváló erények, melyeket hon-
fitársaiban lát, ^{a burgáság} mind az irodalomban, mind a politikai
tereken. Művészei párnájára emeli Horváth Ádámot, aki
„Arpád — Vere dicőségét magyarul harsogta közöttünk!”

Odát ír Feliöbüki Nagy Pálhoz, az ellenzék veséjéhez
is, kijelölve neki bátorságos kitartása jutalmát:

„A derek nem fél az idők mohától,

A koporsóból kitor es eget kéri.”

„Boldog, — Aki jöttéve keszit kinyújtván,

Mint egy istenség, valamerre fordul,

Mint a földéit, s kebelében éri

Fettei kérését.” — mondja a jöttékony

és bökerü Pestetich György grófnak.

Még az elhunyt magyartól is hazája jövőt reméli.
Art. kéri Wesselényitől, hogy ha az égben van is már, te-
kinthessen le hozzánk hős elviek körül, s legyen védőfelke-
szerített honának. —

Élete vége felé így ír (Az én osztályrészem):

„Nem kies szőlőm, van arany kalással

Birtató földem: szeretet, szabadság

Lakja hajlékom. Kegyes istenim től

Kérjek-e többet?”

Majd máshol (Levél-török hazánemhez):

„ — — — — — Mair elstvéledtem,

Béborult az élet viddim álorodja!”

Míg két mulatótárs van ébren mellettem,
A melid szerelem hamvadó szikrája,
Ibis melanchóliám somorgó nótája."

Tehát szép kort élt, nyugalomban, boldogságban,
Érmeinyi törekvéseit, emelkedett gondolkodásniódját és é-
letfelfogását, amely sohasem vált ment a mulandóság
gondolatától, legjobban jellemzi az a vallomás, melyet az
Életfilozófiájában tesz:

"Ember voltam, csak gyarlóság
Létem fényes helyege."

"Hikeletem elvirított máris!

Pályám vége közelit:

Hol a ziqáisi örök vár

I chaosába elmerít,

Mint egy creppet az ocean,

Mint egy sóhajtatást az orkán."

"Légyen álmom, légyen bíró,

Bátran megyek elébe,

Mint egy elfáradt utasó

A vadon emhelyébe.

Mert ha bíró: nem furdal vád,

Mert ha álmom: nyugalmat ad."

Vallásos eszméről, főleg az Isten nagyiségről
és fenségéről több költeményt is, és mindig fenséges
képekkel a festésére. A Tóháza kódásában így szól:

"A te szemöldököd vonthat, s teremthet más vilá-
got."

A tirenyolizadik században pedig:

"Népek születnek, trónusok omolnak

Lehelletteddel, s a te szemöldököd

Világokat vonthat s teremthet,

A nagy idők folyamánit vesír lén."

Művésziának megköszöni kezjét:

"Mély sugallásod kiemelt magam^mből,

Léteződ esendes kebelébe intett,

Hol Kasinczyduak keze szent örömmel

Nyíltta brostyáint."

Mestereiről is is megemlékszik. Flordeius tób tanít
táist kís:

--- Tiburod esendes ligetébe,

Ott taníts engem nemes érzeményid

Tiszta forrását hívainva esahii,

Ott taníts: mint kell az idővel élni

I bőlesen örülni."

Kasincsnak „örök műveit örök életet is-
gér. Kirágnak pedig egy időjében tiszteletével,
hódolattal adózik, és támogatását kéri. Példáját
akarsz követni, legyen kalauza!

Zelen

Kezirat

1001

